ePublishing

The Greek Review of Social Research

Vol 91 (1996)

91 Γ'

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

The Greek Review of Social Research

91
Γ' 1996

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΣ
Οικονομικά της εργασίας και των εργασιακών σχέσεων: Η εξέλιξη των θεωρητικών προσεγγίσεων

ΝΙΚΗΤΑΣ ΠΑΤΙΝΙΩΤΗΣ
Κοινωνιολογική ταξινόμηση των επαγγελμάτων: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικά διλήμματα

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΥΤΣΟΥΡΗΣ
Υπεύθυνες δηλώσεις στην Ελληνική Δημόσια Διοίκηση: Ένα θεσμικό μέσο αντίστασης της γραφειοκρατίας στον εκσυγχρονισμό

ΘΑΝΑΣΗΣ ΜΙΧΕΛΗΣ
Εκπαιδευτικές ανισότητες στο Νομό Φθιώτιδας

ΕΛΕΝΗ ΠΑΠΟΥΛΙΑ
Η ηγετική συμπεριφορά των εφήβων στο αγροτικό και το αστεακό περιβάλλον. Κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΑΤΕΡΕΛΟΣ
Κατά συνθήκη συμπεριφορά στις κοινωνικές αναπαραστάσεις. Μια μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης της εκπαιδευτικής σχέσης στους δασκάλους

ΑΓΓΕΛΟΣ Α. ΤΣΙΓΚΡΗΣ
Το έγκλημα του θανάτου: Θεωρητικές προσεγγίσεις

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΑΛΕΣΗΣ
Αντιθέσεις και εξωθεσμική συναίνεση στο νεοελληνικό κράτος: Η συγκρότηση της κεντρικής εξουσίας και η στρατιωτική πολιτική κατά τη βαυαροκρατία

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ:
Β. Κοτζαμάνης, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη, Α. Τεπέραγλου, Μ. Τζωρτζοπούλου (επιμέλεια), Γήρανση και Κοινωνία. Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΚΚΕ

ΕΚΔΟΣΗ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Αντιθέσεις και εξωθεσμική συναίνεση στο νεοελληνικό κράτος: η συγκρότηση της κεντρικής εξουσίας και η στρατιωτική πολιτική κατά τη Βαυαροκρατία

Δημήτρης Μαλέσης

doi: 10.12681/grsr.701

Copyright © 1996, Δημήτρης Μαλέσης

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Μαλέσης Δ. (1996). Αντιθέσεις και εξωθεσμική συναίνεση στο νεοελληνικό κράτος: η συγκρότηση της κεντρικής εξουσίας και η στρατιωτική πολιτική κατά τη Βαυαροκρατία. *The Greek Review of Social Research*, *91*, 175–192. https://doi.org/10.12681/grsr.701

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 19/04/2024 17:40:42

Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 91, 1996, 175-192

*Δημήτρης Μαλέσης**

ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΣΜΙΚΗ ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ:

Η συγκρότηση της κεντρικής εξουσίας και η στρατιωτική πολιτική κατά τη βαυαροκρατία

Η εγκαθίδρυση της οθωνικής μοναρχίας το 1833 στην Ελλάδα ισοδυναμεί με την πρώτη συστηματική προσπάθεια συγκρότησης ενός συγκεντρωτικού κράτους, με επείσακτους, δυτικοευρωπαϊκής προέλευσης, θεσμούς, που θα αποδυνάμωναν και, τελικά, θα αναιρούσαν την πολυκεντρική παραδοσιακή τοπική εξουσία. Στην ουσία, η βαυαρική απολυταρχία εκαλείτο να αναμετρηθεί με την παγιωμένη, κατά τόπους, κοινωνική ισχύ των παραδοσιακών προυχοντικών δυνάμεων. Το καποδιστριακό εγχείρημα που προηγήθηκε, την περίοδο 1828 - 1831, κατέτεινε κι αυτό στη δημιουργία ενός σύγχρονου, για την εποχή, κράτους, μέσα από την αναγκαία -όπως θεωρούσε ο κυβερνήτης- επιβολή συγκεντρωτικών και, εν μέρει, αυταρχικών πολιτικών επιλογών και μέσων. Η πρόσκαιρη σύμπηξη μιας κοινωνικής συμμαχίας μεταξύ των παραδοσιακών, προαστικών, δυνάμεων του τοπικισμού με τους δυτικοστρεφείς οπαδούς των συνταγματικών ελευθεριών, καθώς και η έλλειψη σημαντικών λαϊκών ερεισμάτων από μια συμπαγή μεσαία τάξη, που θα στήριζε τις επιλογές του Καποδίστρια, ανέκοψαν με τον γνωστό βίαιο τρόπο την προσπάθεια.[1]

Ο νεοεκλεγείς ανήλικος μονάρχης περιβαλλόταν από το κύρος

---

* Διδάκτωρ Πολιτικών Επιστημών. Ιστορικός.

1. Βλ. Χρήστος Κ. Λούκος, *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, 1828-1831*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1988, καθώς και Παύλος Π. Πετρίδης, *Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία, 1828-1843*, τόμος Α΄, τεύχος Ι, σ. 110-121, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1984.

και τη δύναμη, που του έδινε η εκλογή του από τις ίδιες τις «προστάτιδες» δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, οι οποίες είχαν θέσει υπό την «εγγύησίν» τους το νέο καθεστώς. Παράλληλα, και ενώ είχε αποκλεισθεί η περίπτωση της παραχωρήσεως Συντάγματος, από τις ίδιες αυτές δυνάμεις, οι Βαυαροί έθεταν ως πρώτιστο καθήκον τους μετά την ανάληψη της εξουσίας την εμπέδωση «της κοινής ησυχίας και ευταξίας», την «υποταγή εις τους νόμους και εις τας αρχάς», καθώς και την επιδίωξη του «κοινού καλού».[2] Η νέα Αρχή, γνωρίζοντας την κατάσταση της γενικής αποδιοργάνωσης που επικρατούσε στη χώρα, ιδίως κατά την περίοδο της «Αναρχίας» που ακολούθησε τη δολοφονία του Καποδίστρια, έρχεται ως φορέας μιας νέας συγκεντρωτικής, αυταρχικής, διακυβέρνησης. Στο νέο συγκεντρωτικό κράτος ο απόλυτος μονάρχης προσωποποιούσε την κρατική συνοχή και ενότητα, εις βάρος του έντονα πολυκεντρικού χαρακτήρα των παραδοσιακών εξουσιαστικών πόλων. Το μοντέλο που επαγγέλλονται οι Βαυαροί για την οργάνωση του νέου κράτους παραπέμπει στην «Πολιτική Κοινότητα» (Civitas) χομπσιανής εμπνεύσεως, όπου η ex Deo Απόλυτη Μοναρχία θα λειτουργούσε ως ενοποιητικός συντελεστής όλων των επί μέρους κοινωνικών συμφερόντων.

Η θέσμιση της εξουσίας, η παραχώρηση, αλλά και το είδος των δικαιωμάτων των υπηκόων, ήταν αρμοδιότητες εγχωρημένες στον ίδιο το μονάρχη. Οι επί μέρους ατομικές βουλήσεις και τα κοινωνικοπολιτικά παράκεντρα εξουσίας, για την επιδίωξη του «κοινού καλού», καθυποτάσσονταν στη μία και αδιαίρετη κεντρική εξουσία, στο μονάρχη και στην πέριξ αυτού κρατική γραφειοκρατία, η οποία νομοθετούσε (autoritas facit legem). Η αναπαραγωγή αυτού του κρατικού μοντέλου οργάνωσης των εξουσιαστικών δομών μπορούσε να επιτευχθεί είτε με φυσική βία είτε με την απόσπαση της κοινωνικής συναίνεσης. Ήδη από το πρώτο του διάγγελμα ο μονάρχης φαίνεται να γνωρίζει και τους δύο δρόμους: απεύχεται να περιέλθει στην «θλιβεράν ανάγκην του να κάμει να καταδιωχθώσι με όλην την αυστηρότητα των νόμων οι ταράττοντες την κοινήν ησυχίαν και οι αποστάται», ενώ προσδοκά ότι «έκαστος θα αποδώσει εις το Έθνος την προσήκουσαν υποταγήν εις τους

2. Στο ίδιο, τόμος Α, τεύχος ΙΙ, σ. 488-491, όπου και το Διάγγελμα του βασιλέως Όθωνος επί τη αφίξει του εις την Ελλάδα.

νόμους και εις τας αρχάς τας επιτετραμμένας την τούτων εκτέλεσιν».[3]

Βάσει αυτών των επιδιώξεων, οι Βαυαροί επιχείρησαν από την πρώτη στιγμή να επιβάλουν νέα θεσμικά πλαίσια, τα οποία αφορούσαν κάθε έκφανση της οργάνωσης του νέου κράτους. Έτσι, αρχίζουν να χαρακτηρίζουν τη ζωή του νεοελληνικού κράτους επείσακτοι δυτικογενείς θεσμοί, που αναδιοργανώνουν εξ αρχής τη δημόσια διοίκηση,[4] τη δικαιοσύνη,[5] την Εκκλησία,[6] την παιδεία,[7] το στρατό[8] κ.λπ.. Ωστόσο, σε μία κοινωνία με έκδηλη υπανάπτυξη σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, το εγχείρημα ενείχε πολλαπλές δυσχέρειες. Η εκ των άνω επιβολή αυτών των δυτικογενών θεσμικών πλαισίων στην προαστική ελληνική κοινωνία κατέστησε αναπόφευκτη την ύπαρξη δυσλειτουργιών και κοινωνικών εντάσεων, δεδομένου ότι ο κοινωνικός χώρος επέμενε να αυτοπροσδιορίζεται με βάση, όχι την επείσακτη, αλλά την εγχώρια παραδοσιακή θεσμογόνα πραγματικότητα. Η αναπόφευκτη αυτή δυσπροσαρμοστικότητα των νέων θεσμικών ρυθμίσεων υποχρέωνε άλλοτε τη νέα εξουσιαστική Αρχή, ως φορέα της κρατικής ισχύος, να μετέρχεται παραδοσιακούς τρόπους διευθέτησης των προβλημάτων που ανέκυπταν και άλλοτε τις παραδοσιακές προαστικές δυνάμεις σε αναδιπλώσεις και τακτικές υποχωρήσεις, αναπροσαρμόζοντας τη στρατηγική τους στη νέα, πολιτική πραγματικότητα που διαμορφωνόταν.

Έτσι, συχνά οι Βαυαροί υποχρεώνονται να προσφύγουν σε μέσα όπως τα δίκτυα πελατείας-προστασίας, να καταστήσουν το ίδιο το κράτος προστάτη των εκάστοτε κοινωνικών ομάδων πίεσης,

---

3. Στο ίδιο.

4. Βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *Ο ελληνικός λαός - Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο από την έναρξη του Αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, εκδ. Τολίδη, Αθήνα, 1976, ιδιαίτερα στις σ. 455-498.

5. Στο ίδιο, σ. 606-732, καθώς και Gustav Geib, *Παρουσίαση της κατάστασης του δικαίου στην Ελλάδα στη διάρκεια της τουρκοκρατίας και ως τον ερχομό του βασιλιά Όθωνα του Α΄*, εκδ. Γκοβόστη, 1990.

6. Βλ. Charles A. Frazee, *The Orthodox Church and Independent Greece, 1821-1852*, Cambridge University Press, 1969.

7. Βλ. Σιδηρούλα Ζιώγου - Καραστεργίου, *Η Μέση Εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830 - 1893)*, εκδ. Ι.Α.Ε.Ν, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Αθήνα, 1986.

8. Βλ. Δημήτρης Μαλέσης, *Ο ελληνικός στρατός στην πρώτη οθωνική δεκαετία (1833-1843). Πολιτική οργάνωση και πελατειακές σχέσεις*, Διδακτορική διατριβή, Αθήνα, 1992.

είτε με το δέλεαρ της επαγγελματικής αποκατάστασης[9] στον κρατικό μηχανισμό είτε με την παροχή γεωργικών κλήρων,[10] επιτυγχάνοντας και στις δύο περιπτώσεις τη λειτουργική ενσωμάτωσή τους στο σύστημα.

Από την άλλη μεριά, η ηγέτιδα τάξη, που ήταν, κατά μείζονα λόγο, η προυχοντική ολιγαρχία, αποπειράθηκε και, τελικά, πέτυχε να προσαρμόσει τη στάση της έναντι της πολιτικής εξουσίας με τρόπο ώστε να διατηρήσει σταθερές προσβάσεις στον κρατικό μηχανισμό. Με δεδομένη την αδυναμία αναπαραγωγής της ταξικής τους κυριαρχίας μέσω της παγιώσεως μεγάλης ιδιοκτησίας γης για την απόσπαση του υπερπροϊόντος, τα προυχοντικά στοιχεία κατόρθωσαν, αναθεωρώντας τις ταξικές τους επιδιώξεις, να διεισδύσουν στον νεοσυσταθέντα κρατικό μηχανισμό.

Διατηρώντας υψηλότατο προσωπικό και οικογενειακό κύρος, στράφηκαν επιτυχώς προς τους μηχανισμούς του κράτους, μέσω των οποίων ήταν σε θέση να συνυφάνουν το απαραίτητο πλέγμα συμφερόντων, που θα επέτρεπε την ιδιοποίηση των κοινωνικοπολιτικών προνομίων βάσει της προσοδικής κατανομής των κρατικών πόρων.

Η ιδιομορφία της συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους έγκειται στο γεγονός ότι οι αστικοδημοκρατικοί θεσμοί, που λειτούργησαν, επιβλήθηκαν εκ των άνω και δεν είναι προϊόν κοινωνικών συγκρούσεων και αντιπαραθέσεων.[11] Το ζητούμενο είναι αν το εγχείρημα των Βαυαρών να επιβάλουν τις αναγκαίες εκσυχρονιστικές τομές, όπως εκείνοι τις αντιλαμβάνονταν, μέσω της θεσμοθέτησης πρωτοποριακών, για την εποχή, κοινωνικοπολιτικών ρυθμίσεων, διαμόρφωσε το κατάλληλο πλαίσιο λειτουργικής συναρμογής με την προαστική-παραδοσιακή κοινωνία. Η απάντηση είναι ότι η πολιτική αυτή της κεντρικής εξουσίας γνώρισε αντιστάσεις, αντιμετώπισε τις αντιδράσεις των παραδοσιακών εγχώριων κοινωνικών δυνάμεων, οι οποίες διέβλεψαν τον κίνδυνο απώλειας

9. Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος. Η συγκρότηση του δημοσίου χώρου στην Ελλάδα*, εκδ. Θεμέλιο, 1981, ιδίως σ. 130-143.

10. Βλ. Κώστας Βεργόπουλος, *Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Η κοινωνική ενσωμάτωση της γεωργίας*, εκδ. Εξάντας, γ΄ έκδοση, Αθήνα, σ. 104-115.

11. Βλ. και Ν.Π. Διαμαντούρος, «Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα και η λειτουργία του κατά τον 19ο αιώνα», στο *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19ου αιώνα*, Δ.Γ. Τσαούση (επιμ.), εκδ. Εστία, Αθήνα, 1984, σ. 55-71.

των κεκτημένων προνομίων τους, αλλά επιβλήθηκε, έστω και προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής κοινωνίας.

Η προσαρμογή αυτή σήμαινε τη διασφάλιση της απαραίτητης κοινωνικής συνοχής και λειτουργικότητας του συστήματος, μέσω, όχι της τυπικής, αντικειμενικοποιημένης, και κλασικής συμβολαιακής ρύθμισης, αλλά της εξωθεσμικής, της παραδοσιακής, ως απόρροια της διατηρήσεως των σχέσεων πελατείας-προστασίας.[12] Έτσι, ενώ το ελληνικό κράτος προικοδοτήθηκε ήδη από την πρώτη οθωνική δεκαετία -απολυταρχική διακυβέρνηση- με δυτικογενείς θεσμούς, σε ό,τι αφορά τις βασικές οργανωτικές του δομές, και ενώ μετά το 1843 κατοχυρώνονται στοιχειωδώς δημοκρατικοί θεσμοί και θεμελιώδη αστικά δικαιώματα, οι πολιτικές διαδικασίες και πρακτικές που ακολούθησαν, διαφοροποιούσαν την ελληνική εμπειρία από τη δυτικοευρωπαϊκή πραγματικότητα.

Η αμοιβαία αναπροσαρμογή μέσα στη νέα πραγματικότητα, τόσο από την ίδια την κεντρική εξουσία όσο και από τους εγχώριους παραδοσιακούς κοινωνικούς φορείς, και η τελική επίτευξη της εξωθεσμικής συναίνεσης αναιρούν την άποψη περί υπάρξεως «δημοκρατικού» ή «αντιμοναρχικού» κινήματος στην οθωνική τριακονταετία.[13] Δύο από τις χαρακτηριστικότερες όψεις οργάνωσης του ελληνικού κράτους, που το αποδεικνύουν, αφορούν εφ' ενός την πολιτική, ως διαδικασία συμπύκνωσης των κοινωνικών αντιθέσεων για τον έλεγχο της εξουσίας και τη συνταγματική ή μη σύσταση της Πολιτείας, και αφ' ετέρου τη στρατιωτική πολιτική του κράτους, εν συνδυασμώ με την αποκατάσταση των αγωνιστών της Επανάστασης.

---

12. Βλ. Δημήτρης Χαραλάμπης, *Πελατειακές σχέσεις και λαϊκισμός - η εξωθεσμική συναίνεση στο ελληνικό πολιτικό σύστημα*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 1989, σ. 19-38, όπου και η ανάλυση για τον 19ο αιώνα. Για έναν ορισμό του συστήματος πελατείας-προστασίας ως πλέγματος αμοιβαίων υποχρεώσεων παροχής υπηρεσιών μεταξύ ανισομερών φορέων κοινωνικής ισχύος, βλ. J.D. Powell, «Peasant Society and clientelistic politics», στο *American Political Science Review*, 1970, vol. 64, No 2, σ. 411 κ. επ..

13. Με εξαίρεση τους απολογητές του μοναρχικού θεσμού (Πιπινέλης, Σκανδάμης), επικράτησε, μέχρι τα τελευταία χρόνια, στην ελληνική ιστοριογραφία η άποψη αυτή, όπου μπορεί κανείς να διακρίνει μία έντονη ιδεολογικοπολιτική φόρτιση. Κυρίως, όμως, γίνεται μία επικίνδυνη, επιστημονικά, ιστορική αφαίρεση και αγνοούνται οι ιδιαίτερες κοινωνικές συντεταγμένες του νεοελληνικού κράτους μετά την απελευθέρωση, οι οποίες ωστόσο διαφέρουν απ' αυτές του αιώνα μας.

Όσον αφορά το πρώτο ζήτημα, σημειώνεται ότι η οικονομικο-κοινωνική υπανάπτυξη της Ελλάδας δεν σήμαινε σε καμία περίπτωση και την υπανάπτυξη της πολιτικής. Το πολιτικό γίγνεσθαι χαρακτηρίζεται, από τους πρώτους ήδη χρόνους της ανεξαρτησίας, από μια υπερπολιτικοποίηση. Οι αντιμαχόμενες πολιτικές φατρίες και οι κομματικοί σχηματισμοί της εποχής διεκδικούσαν για λογαριασμό τους -και κατ' επέκταση για λογαριασμό των προστατευόμενών τους πολιτικών πελατών- τη δυνατότητα πρόσβασης και ελέγχου της κρατικής μηχανικής. Η στάση τους έναντι της πολιτικής εξουσίας και των κρατικών μηχανισμών μπορεί να χαρακτηρισθεί ως αμφίθυμη: αφ' ενός αρνητική και επομένως υπονομευτική, όταν δεν είναι μέτοχοι της κεντρικής εξουσίας, και αφ' ετέρου θετική, όταν λειτουργούν ως φορείς της θεσμοθετημένης κρατικής ισχύος. Η νομή της κρατικής εξουσίας γινόταν αυτοσκοπός αλλά και προϋπόθεση επιβίωσής τους, στο βαθμό που αποτελούσαν δυνάμει τον μοναδικό διαμεσολαβητικό ιμάντα με τους μηχανισμούς του κράτους. Σε μια κοινωνία με ισχνούς έως ανύπαρκτους όρους ταξικών, οριζόντιων και αποπροσωποποιημένων αντιθέσεων, ευδοκίμησαν οι πυραμιδοειδούς μορφής, κάθετες και υποκειμενικοποιημένες πελατειακές σχέσεις, οι οποίες εξυπηρετούσαν τις παραδοσιακά κατεστημένες ομάδες που είχαν διεισδύσει στον κρατικό μηχανισμό. Η παράλληλη έλλειψη της «κοινωνίας των πολιτών» και της «απρόσωπης γραφειοκρατικής δομής» (M. Weber) δημιούργησε τις προϋποθέσεις μιας χρόνιας πολιτικής υπανάπτυξης, μέσα σε συνθήκες υπερπολιτικοποίησης. Οι αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα «κατακτήσεις», όπως το Σύνταγμα του 1844, η καθολική ψηφοφορία, η ελευθεροτυπία, κ.ά., μόνον σαν φενάκη μπορούν να ειδωθούν κάτω απ' αυτές τις συνθήκες.[14] Κυρίως, όμως, ως δικλείδα ασφαλείας του συστήματος για την αναπαραγωγή της ταξικής κυριαρχίας των, κρατικοδίαιτων πλέον, παραδοσιακών δυνάμεων. Έτσι, η ανορθολογικά οργανωμένη δομή της κοινωνίας μπορούσε να εξασφαλίσει, μέσω των διαπροσωπικών πελατειακών σχέσεων, αποτελεσματικότερα τους όρους της κοινωνικής συναίνεσης.

---

14. Για την πρώιμη, εν σχέσει με την Ευρώπη, εισαγωγή αστικοδημοκρατικών θεσμών, όπως η καθολική ψηφοφορία, βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, όπ. π., σ. 302-321. Για την αντίστοιχη ευρωπαϊκή πραγματικότητα, βλ. ακόμη, Eric Hobsbaum, *The age of capital,* London, 1975, σ. 98-115.

Με αυτά τα δεδομένα, όλες οι εκδηλώσεις αντίδρασης προς την πολιτική των Βαυαρών θα πρέπει να ερμηνευθούν εν πολλοίς βάσει ιδιοτελών και εν πάση περιπτώσει μικροκομματικών συμφερόντων. Με εξαίρεση την ύστερη φάση της οθωνικής περιόδου, κανείς δεν αμφισβητεί σοβαρά ούτε το θεσμό της μοναρχίας ούτε το φυσικό της φορέα, τον Όθωνα. Το ζήτημα ήταν αν η μοναρχία θα είχε συνταγματικό χαρακτήρα ή όχι. Και το κυριότερο: ποιοι θα μπορούσαν να γίνουν λειτουργοί του νέου κρατικού μηχανισμού για να προσπορισθούν οφέλη. Οι αντιδράσεις αφορούσαν αποκλειστικά τη βαυαροκρατία, τη βασιλική «καμαρίλα», η οποία λειτουργούσε ανασχετικά για τις κοινωνικές και πολιτικές προσδοκίες των αυτοχθόνων. Στρατιωτικοί και πολιτικοί βάλλουν συλλήβδην κατά της Αντιβασιλείας μέχρι το 1835 -εφόσον απέχουν από τον κρατικό μηχανισμό- και ευελπιστούν σε αναδιανομή και ανακατάταξη του πλέγματος που συγκροτούσε την ισχύ της κεντρικής εξουσίας. Όσοι διαψευσθούν σε αυτές τους τις ελπίδες, θα στρέψουν τα πυρά κατά των Βαυαρών και των εγχώριων πολιτικών τους αντιπάλων που περιστοιχίζουν τον μονάρχη και λυμαίνονται τον κρατικό μηχανισμό. Ως υπαίτιοι όλων των κακώς κειμένων υποδεικνύονται οι Βαυαροί και η παγιωμένη γραφειοκρατία που συνυφάνθηκε πέριξ του Όθωνος· σε καμία περίπτωση αυτός ο ίδιος ο φυσικός φορέας της μοναρχίας.

Το αίτημα για παραχώρηση Συντάγματος το προωθούσαν ετερόκλητες, από κοινωνική και ιδεολογική άποψη, ομάδες, οι οποίες απέβλεπαν στην καθιέρωση της συνταγματικής μοναρχίας και του κοινοβουλευτισμού ως μέσων για την επίτευξη των κομματικών τους επιδιώξεων, που ωστόσο εξαντλούνταν, κυρίως, στην εξυπηρέτηση των πολιτικών τους πελατών.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθούμε σε τρεις φυσιογνωμίες που διεδραμάτισαν σημαντικότατο ρόλο στη συνταγματική μεταβολή του Σεπτεμβρίου του 1843. Πρόκειται για τον Σπυρίδωνα Τρικούπη, πολιτικό που ανήκε στο αγγλικό κόμμα, τον Δημήτριο Καλλέργη, στρατιωτικό, του ρωσικού κόμματος, και τον Ιωάννη Μακρυγιάννη, επίσης στρατιωτικό που προσέκειτο στο γαλλικό κόμμα. Ο Σπ. Τρικούπης ήταν και παρέμεινε πιστός στο θρόνο, θεωρώντας «την βασιλείαν ως σύμβολον πανελληνίου ενότητος».[15] Από τους πρώτους

15. Βλ. Νικόλαος Δραγούμης, *Ιστορικαί Αναμνήσεις*, τόμ. Β΄, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1973, σ. 24.

μήνες της βαυαρικής απολυταρχίας, ο Τρικούπης ήρθε σε σύγκρουση με την Αντιβασιλεία, η οποία εφάρμοζε το «αντικομματικό» της πρόγραμμα, και εστάλη πρεσβευτής στο Λονδίνο.[16]

Από κει, το 1835, στέλνει υπόμνημα προς τον Όθωνα -και εν όψει της επικειμένης ενηλικιώσεως του νεαρού μονάρχη- με το οποίο εισηγείται την παραχώρηση Συντάγματος.[17] Ένα από τα ζητήματα που θίγει είναι η απομάκρυνση των ξένων από τη διοίκηση, αλλά αυτό που προτάσσει είναι η συνταγματική μεταβολή. Το σκεπτικό, ωστόσο, του υπομνηματογράφου πολιτικού φανερώνει και τις γενικότερες πολιτικές και πολιτειακές του αντιλήψεις: η διατήρηση όλης της αξιοπρέπειας του αξιώματος του μονάρχη και η αποτροπή της εκ των κάτω αναγκαστικής επιβολής με λαϊκές κινητοποιήσεις, έτσι ώστε να «προλαμβάνονταν ταραχές αναπότρεπτες».[18] Η οριοθέτηση έτσι ενός συνταγματικού πλαισίου εκ μέρους της ίδιας της θεσμοθετημένης Αρχής θα λειτουργούσε αποτρεπτικά σε οποιεσδήποτε -ανεξέλεγκτου πιθανόν χαρακτήρα- λαϊκές διεκδικήσεις, ενώ θα εξασφάλιζε την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση προς το σύστημα.

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο επικεφαλής του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου, συνταγματάρχης του ιππικού Δημήτριος Καλλέργης. Με απολογητικό ύφος, σε επιστολή προς τον πρεσβευτή της Βαυαρίας στη Βιέννη, τονίζει ότι η συγκεκριμένη ενέργεια δεν ήταν επανάσταση, «διότι δεν εχρειάσθη ουδέ μίαν πυροβόλου βολήν». Για τον Καλλέργη, το «κίνημα δεν διευθύνθη παντελώς κατά της Βασιλείας, αλλ' εξ εναντίας εγένετο υπέρ αυτής, και αναλαβών την διοίκησιν αυτού νομίζω ότι έδωκα δείγματα πατριωτισμού και μοναρχικής αφοσιώσεως».[19] Η μαρτυρία αυτή του ίδιου του πρωταγωνιστή εκείνων των γεγονότων καταδεικνύει το χαρακτήρα του σημαντικότερου, πριν την έξωση του Όθωνος,

16. Βλ. John A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο (1833-1843)*, τομ. Α΄, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1985, σ. 230.

17. Βλ. Άντζελα Λαμπίρη, «Ο Σπ. Τρικούπης εισηγείται στον Όθωνα την παραχώρηση Συντάγματος», περ. *Μνήμων*, τ. 6ος, σ. 115-130.

18. Στο ίδιο, σ. 118-119.

19. Βλ. Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.), συλλογή Βλαχογιάννη, κυτίον Δ 47, Δημητρίου Καλλέργη, «Διάφορα έγγραφα και προκηρύξεις του στρατιωτικού της πρωτευούσης Διοικητού Δημητρίου Καλλέργη (εκδίδονται παρ' υπαλλήλου τινός του στρατιωτικού Διοικητού, και δια δαπάνης ενός των φίλων του υποστρατήγου Καλλέργη», εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου της Ελπίδος, 1844, σ. 33.

κινήματος, διά του οποίου εξαναγκάσθηκε ο μονάρχης να παραχωρήσει Σύνταγμα. Σημειώνεται ότι, αμέσως μετά τη συνταγματική μεταβολή, ο Καλλέργης προήχθη σε υποστράτηγο, διορίσθηκε στρατιωτικός διοικητής των Αθηνών, ενώ αργότερα διετέλεσε υπασπιστής του Όθωνος.

Ενδεικτική, επίσης, ως προς το ζήτημα των συνταγματικών ελευθεριών και δικαιωμάτων, είναι η στάση του στρατηγού Ιωάννη Μακρυγιάννη, του συμβόλου, για πολλούς, του αντιοθωνισμού, στον οποίο, είναι αλήθεια, έχει αποδοθεί τα τελευταία χρόνια ένα πλήθος εγκωμιαστικών χαρακτηρισμών, ενώ έχει τοποθετηθεί σε περίοπτη θέση μεταξύ εκείνων που αντιτάχθηκαν στη βαυαροκρατία. Κατ' αρχάς, ο Ρουμελιώτης οπλαρχηγός αναδείχθηκε κυρίως από την παρουσία του μέσα στο ελληνικό κράτος μετά το 1833, όταν κλήθηκε να το υπηρετήσει από διάφορες υψηλές στρατιωτικές θέσεις. Χωρίς να αμφισβητείται η σημαντικότατη προσφορά του στην Επανάσταση, πρέπει να σημειώσουμε ότι ήταν δύσκολο «να διακριθεί με τους όρους που είχε θεσπίσει η ισχυρή καθεστηκυία τάξη των παλαιών αρματολών».[20] Το πώς αντιλαμβάνεται το Σύνταγμα ο γηραιός Στρατηγός μάς το μαρτυρεί ο ίδιος. Συγκεκριμένα, το Σύνταγμα «είναι δώρον του Θεού, και δια κείνο δεν μάτωσε μύτη κανενού, ο κόσμος εργαζόταν και ο Θεός μας έκαμεν Σύνταμα, να σώσει πατρίδα, θρησκεία και βασιλέα».[21]

Για τον Μακρυγιάννη, το Σύνταγμα είναι «το ευαγγέλιο του Θεού»,[22] ενώ οι Άγιοι «διόρθωσαν όλα τα Βουλής και άλλες διοτέλειες όπου 'χαν τα κόμματα».[23] Πρόκειται, δηλαδή, για μία αντίληψη περί Συντάγματος όλως διάφορη από μία διαδικασία εξορθολογισμού της εξουσίας, που δεν είναι προϊόν κοινωνικών εξελίξεων, όπου η επίτευξη της απαιτούμενης κοινωνικής συναίνεσης γίνεται μέσα από τους συνταγματικούς περιορισμούς της μοναρχίας, αλλά από μία πορεία αντίστροφη. Έτσι, το Σύνταγμα, από

20. Βλ. Θάνος Βερέμης - Στέφανος Παπαγεωργίου, «Μακρυγιάννης: Ο ένοπλος στην υπηρεσία του κράτους», στο περ. *Διαβάζω*, αρ. 101, 5 Σεπτεμβρίου 1984, σ. 43.

21. Βλ. Στρατηγού Μακρυγιάννη, *Οράματα και Θάματα*, εισαγωγή, κείμενο, σημειώσεις Άγγελου Ν. Παπακώστα, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1983, σ. 173.

22. Στο ίδιο, σ. 51.

23. Στο ίδιο, σ. 78.

στοιχείο μιας εκκοσμικευμένης και ορθολογικά δομημένης εξουσιαστικής Αρχής, προσλαμβάνει χαρακτήρα ανορθολογικό και καθίσταται στοιχείο θεϊκής παρέμβασης και θρησκευτικού εξαγνισμού.[24] Καθ' όλη τη δεκαετία της βαυαρικής απολυταρχίας, το αίτημα για παραχώρηση Συντάγματος προωθείται, εκτός από τις ελάχιστες αριθμητικά κοινωνικές δυνάμεις που έχουν έναν δυτικοευρωπαϊκό πολιτικό προσανατολισμό και από τις παραδοσιακές εκείνες, οι οποίες προβάλλουν ένα σύμφυρμα αιτημάτων, όπως διατήρηση της παλιάς οργάνωσης στο στρατό, υπεράσπιση της παραδοσιακής φορεσιάς και καταγγελία των «στενών» του νέου τακτικού στρατού, προάσπιση των ελληνικών πολιτισμικών θεσμίων, απόκρουση της προσηλυτιστικής προπαγάνδας των καθολικών και προτεσταντών μισιοναρίων κ.λπ.. Όλα αυτά εύρισκαν κοινή σκέπη και απόληξη στο αίτημα για παραχώρηση και κατοχύρωση συνταγματικών δικαιωμάτων.

Ένα από τα πιο ακανθώδη προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το νέο κράτος ήταν και το στρατιωτικό. Το πρόβλημα συνίστατο στην προσπάθεια των Βαυαρών για τη δημιουργία ενός νέου τακτικού, κεντρικά μισθοδοτούμενου, στρατού ως στηρίγματος της κεντρικής εξουσίας και στο πιεστικό αίτημα των αγωνιστών της Επανάστασης για διορισμό στα νεοσυσταθέντα στρατιωτικά σώματα. Οι Βαυαροί αντιμετώπισαν το ζήτημα αφ' ενός μεν με τη στρατολόγηση 3.500 εθελοντών από την πατρίδα τους, που θα αποτελούσαν το βασικό στήριγμα των πρώτων τους κυβερνητικών επιλογών, και αφ' ετέρου με τη μερική αποκατάσταση στρατιωτικών που συμμετείχαν στον Αγώνα. Ωστόσο, αυτή η μερική ένταξη άφησε πολλούς δυσαρεστημένους στρατιωτικούς, με συνέπεια, από την άποψη αυτή, να δημιουργηθεί μείζον κοινωνικό ζήτημα, το οποίο ταλάνιζε επί δεκαετίες το νεοελληνικό κράτος.

Τα δίκτυα πελατείας-προστασίας λειτούργησαν και στις τάξεις του στρατού. Έτσι, έχουμε τους στρατιωτικούς εκείνους που, αδυνατώντας να επιβιώσουν επαγγελματικά, λόγω της διαλύσεως των ατάκτων σωμάτων, στράφηκαν γρήγορα σ' αυτό που πολύ καλά γνώριζαν από την προεπαναστατική περίοδο: την παρανομία. Ο ληστρικός βίος απετέλεσε την (αναγκαστική) διέξοδο για μια

24. Για το ίδιο θέμα, βλ. και Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Η πολιτική στάση του Μακρυγιάννη - η σημασία του έργου "Οράματα και Θάματα"», στο περ. *Διαβάζω*, ό. π., σ. 48.

σημαντική μερίδα στρατιωτικών, από τη στιγμή που αποκλείονταν από τον νεοσυσταθέντα τακτικό στρατό. Παράλληλα, όσοι από τους στρατιωτικούς μπόρεσαν να εκμεταλλευθούν τις νέες συνθήκες και να γίνουν λειτουργοί του νέου κράτους, καταλαμβάνοντας σημαντικές θέσεις είτε στον στρατιωτικό (κυρίως) είτε στον διοικητικό είτε στον πολιτικό μηχανισμό,[25] επετύγχαναν τη λειτουργική τους ενσωμάτωση μέσα στο σύστημα με την απολαβή των προνομίων που αυτή συνεπαγόταν.

Η προνομιακή κατάταξη των στρατιωτικών στον νέο τακτικό στρατό και η συνακόλουθη επαγγελματική τους αποκατάσταση ήταν αποτέλεσμα της λειτουργίας αυτών ακριβώς των δικτύων πελατείας-προστασίας, μέσα στα οποία συνυφαίνονται πολυποίκιλα πολιτικοστρατιωτικά συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή που το κράτος είχε το προνόμιο να διορίζει και να μισθοδοτεί, χρησιμοποιούσε αυτό το πλεονέκτημα, ούτως ώστε να αποσπά τη συναίνεση και την πειθαρχία εκείνων των στοιχείων που, διαθέτοντας την οπλική ισχύ, ήταν σε θέση να δημιουργήσουν σοβαρά προσκόμματα στη συγκεντρωτική πολιτική του κράτους. Οι πελατειακές σχέσεις στον στρατιωτικό μηχανισμό λειτουργούσαν με τρόπο πυραμιδοειδή, έχοντας ως βάση τους χαμηλόβαθμους στρατιωτικούς, και καταλήγοντας στους πρώην οπλαρχηγούς, που αποτελούσαν την κορυφή της ιεραρχίας και συνδιαλέγονταν άμεσα είτε με το κράτος είτε με τους πολιτικούς.

Συνεπώς, είναι ορθότερο να αναφερόμαστε σε τριπολική σχέση: κράτος - πολιτικοί - στρατιωτικοί συνέπρατταν σε άτυπες, εξωθεσμικές, σχέσεις για την εξυπηρέτηση των προσωπικών και πελατειακών τους συμφερόντων. Η συμμετοχή στις διακοινωνιακές αυτές σχέσεις δεν χαρακτηριζόταν από κάποια σταθερότητα.[26]

Αντιθέτως, παρουσιαζόταν μια μεγάλη κινητικότητα, καθώς δυσαρεστημένοι στρατιωτικοί-πελάτες κατέφευγαν σε άλλους προστάτες, όταν δεν εκπληρωνόταν ο στόχος τους, ή ακολουθούσαν επιλογές ρήξης καταφεύγοντας στη ληστεία και θέτοντας εκ νέου

25. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, «Το Αρχείο Σπυρομήλιου», στο *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος*, τ. 24ος, Αθήνα, 1981, σ. 38-39.

26. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, Ιωάννα Πεπελάση-Μίνογλου, *Τιμές και Αγαθά στην Αθήνα (1834). Κοινωνική συμπεριφορά και οικονομικός ορθολογισμός της οικογένειας Βάσου Μαυροβουνιώτη*, εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1988, σ. 32-34.

από θέση (οπλικής) ισχύος όρους επανένταξης στο σύστημα. Στη διελκυστίνδα αυτή των διαπραγματεύσεων συμμετείχαν, για να αποσπάσουν κομματικά οφέλη, οι πολιτικοί, οι οποίοι «εχρησιμοποίουν τους κακοποιούς εκείνους [ενν. τους ληστές] ως όργανα πιέσεως κατά του κράτους δι' ανηθίκους πολιτικάς επιδιώξεις».[27] Παρατηρήθηκε έτσι το φαινόμενο κάποιοι στρατιωτικοί, είτε επειδή θεωρούσαν τον εαυτό τους αδικημένο μέσα στις τάξεις του τακτικού στρατού είτε επειδή προσδοκούσαν μεγαλύτερα οφέλη, να παίζουν ρόλο εναλλασσόμενο, πότε ως υπερασπιστές της κρατικής πολιτικής -ως διώκτες της ληστείας- και πότε αντιστρατευόμενοι το ίδιο το κράτος από τη θέση του ληστή. Επρόκειτο για μια σχέση κράτους-προστάτη και στρατιωτικών-πελατών που στηριζόταν σε αμοιβαία συμφέροντα και γινόταν άλλοτε ανταγωνιστική και άλλοτε επικουρική.[28]

Η ένταξη των στρατιωτικών στα πελατειακά δίκτυα θα πρέπει να ερμηνευθεί βάσει των οικονομικοκοινωνικών ωφελημάτων που αυτή συνεπαγόταν. Μόνον έτσι μπορεί να γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρονται οι στρατιωτικοί και επιλέγουν τον τρόπο δράσης τους, είτε μέσα στον κρατικό μηχανισμό είτε έξω απ' αυτόν. Οπωσδήποτε, τα πελατειακά δίκτυα υπήρξαν οι απαραίτητοι δίαυλοι επικοινωνίας με την πολιτική και την κρατική εξουσία, λειτουργώντας ως ενισχυτές μάλλον και όχι ως δημιουργοί των κοινωνικών αντιθέσεων, που ενυπήρχαν στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό.[29] Και ασφαλώς, σε καμία περίπτωση η επιλογή για ένταξη σ' ένα συγκεκριμένο πελατειακό δίκτυο δεν ενέχει το στοιχείο κάποιου ιδεολογικοπολιτικού προσανατολισμού, παρά μόνον υπαγορεύεται από την ανάγκη να διασφαλιστούν πρωτίστως τα προσωπικά και οικογενειακά συμφέροντα. «Αν ρωτούσες», γράφει σε άρθρο της η εφημερίδα *Ήλιος*, της 11ης Ιουλίου 1833, «ένα στρατιώτη γιατί ανήκε στο λεγόμενο κόμμα του Κολοκοτρώνη, θα σου απαντούσε γιατί πληρώνομαι από τον Κολοκοτρώνη ως στρατιώτης που ανήκει στον προσωπικό του στρατό».[30]

---

27. Βλ. Νικόλαος Κ. Κασομούλης, *Ημερολόγιον - εξ αγνώστου και το πρώτον νυν εκδιδομένου χειρογράφου*, εκδ. Βαγιονάκη, Αθήνα, 1968, σ. 20.

28. Βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, *Ληστές - Η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1979, σ. 19-20.

29. Βλ. Γιώργος Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση, 1880-1909*, εκδ. Εξάντας, γ΄ έκδοση, Αθήνα, 1985, ιδιαίτερα, *Πατρωνεία και στρατιωτικές επεμβάσεις: πολιτειολογικός λειτουργισμός*, σ. 31-35.

30. Βλ. John Petropoulos, ό. π., τ. Α΄, σ. 17-18.

Η Αντιβασιλεία, γνωρίζοντας τους ισχυρούς δεσμούς που υπήρχαν μεταξύ των παλαιών οπλαρχηγών και των «παλικαριών» επιχείρησε από την πρώτη στιγμή να αποκόψει ή έστω να περιορίσει αυτή τη διασύνδεση, με το διάταγμα «περί διαλύσεως των ατάκτων στρατευμάτων».[31] Με διορατικότητα, ο Maurer αιτιολογεί αυτή την προτεραιότητα της Αντιβασιλείας: «Το πρώτο διάταγμα αφορούσε τη διάλυση των ατάκτων. Όριζε ότι έπρεπε να γυρίσουν στις πατρίδες τους μόνον όσοι είχαν πάρει όπλα μετά την 1η Δεκεμβρίου 1831, γιατί όλοι αυτοί είχαν στρατολογηθεί από τα κόμματα».[32] Ο Βαυαρός αναφέρεται εδώ στην «περίοδο της Αναρχίας»[33] κατά την οποία η πλήρης αποδιοργάνωση της χώρας είχε ως αποτέλεσμα την επανασύνδεση των στρατιωτικών μέσα στα δίκτυα πελατείας-προστασίας και τη συνακόλουθη διαπλοκή των συμφερόντων τους με τις πολιτικές παρατάξεις.

Τα συμφέροντα αυτά δημιουργούσαν προσκόμματα στην πολιτική της κεντρικής εξουσίας για τη διοργάνωση του νέου τακτικού στρατού. Έτσι, στις δυσχέρειες που αντιμετώπιζε τα πρώτα χρόνια η Αντιβασιλεία για τη στελέχωση της χωροφυλακής, που αποτελούσε το κύριο κατασταλτικό στρατιωτικό σώμα εκείνη την περίοδο,[34] ο Maurer απαντούσε με σχόλια δηκτικά: « (...) όποιος δεν ξέρει καλά τους Έλληνες και τις κομματικές τους διαφορές, δεν είναι σε θέση να καταλάβει με πόσες δυσκολίες είχαμε να παλαίψουμε. Γιατί (...) προσκρούαμε και στα αντίθετα συμφέροντα των πρώην αρχηγών και παλικαριών. (...) Έκαναν λοιπόν ό,τι μπορούσαν για να ματαιώσουν την ίδρυση του Σώματος, δίνοντας ψεύτικες υποσχέσεις στα παλικάρια ή διαδίδοντας λογιών-λογιών ψευτιές σε βάρος της Κυβέρνησης (...) ».[35] Η στάση αυτή των παλαιών οπλαρχηγών εξηγείται αν λάβουμε υπόψη τις περιοριστικές διατάξεις του Β. Δ. (περί συστάσεως της χωροφυλακής»,[36] με τις οποίες αποκλείονταν της κατατάξεως όσοι είχαν πρωτοστατήσει στις προ του 1833 εμφύλιες συγκρούσεις. Ήταν επόμενο αυτοί οι

31. Βλ. *Φ.Ε.Κ.*, Μάρτιος 1833, αρ. 6.

32. Βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, ό. π., σ. 451.

33. Βλ. Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Η περίοδος της Αναρχίας, 1831-1832. Εσωτερικός διχασμός και ξένες επεμβάσεις κατά τη μετακαποδιστριακή περίοδο*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1984.

34. Βλ. Δημήτρης Μαλέσης, ό. π., σ. 173-187.

35. Βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, ό. π., σ. 574.

36. *Φ.Ε.Κ.*, της 3 Ιουνίου 1833, αρ. 21.

στρατιωτικοί, διαθέτοντας ως κύριο μέσον την προσήλωση που είχαν τα παλικάρια προς το πρόσωπό τους,[37] να επιδιώξουν την αναπαραγωγή των σχέσεων κυριαρχίας μέσω των παραδοσιακών πελατειακών δικτύων. Ενώπιον του κινδύνου να απολέσουν τα παραδοσιακά τους προνόμια, αντιδρούν διαβάλλοντας τη Χωροφυλακή ή υποσχόμενοι μεγαλύτερες απολαβές στους προστατευόμενούς τους. Ως βασική διέξοδος, μπροστά στη νέα κατάσταση που άρχισε να παγιώνεται, παρουσιαζόταν η προσφυγή στη ληστεία απ' όπου μπορούσαν, πράγματι, να προσπορισθούν σημαντικά οφέλη, χωρίς, μάλιστα, να διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο από την παράνομη δραστηριότητά τους, λόγω του τρόπου λειτουργίας των δικτύων της ληστείας.[38]

Αγροτικής προέλευσης,[39] οι άνδρες που στελέχωσαν τη Χωροφυλακή, είχαν, βέβαια, το πλεονέκτημα να γνωρίζουν καλύτερα τον τρόπο καταδίωξης και εξάρθρωσης των ληστρικών συμμοριών, αλλά παραλλήλως, δοθείσης ευκαιρίας, περνούσαν στο αντίπαλο στρατόπεδο προσδοκώντας περισσότερα πλεονεκτήματα. Η μεταπήδηση από τις κρατικές υπηρεσίες καταστολής στην παρανομία των ληστρικών ομάδων, και το αντίστροφο, ήταν συχνό φαινόμενο, λόγω της αδυναμίας του κράτους να ελέγξει και να περιορίσει τις παγιωμένες εξωθεσμικές σχέσεις των στρατιωτικών.

Παράλληλα, οι διάφορες πολιτικές φατρίες προσπαθούσαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να ελέγχουν στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τη λειτουργία των νεοσυσταθέντων στρατιωτικών σωμάτων και να εξυπηρετούν τους προστατευόμενους πελάτες τους μέσα από το διορισμό σε σημαντικές θέσεις.

Η διάλυση των ατάκτων και η οργάνωση του νέου τακτικού στρατού, απευθείας υπαγομένου στην κεντρική εξουσία, θα μπορούσε να σημάνει και την απομάκρυνση των πολιτικών πατρώνων από μία σημαντική εστία εξουσίας και, συνεπώς, την άμβλυνση των διαπραγματευτικών τους ικανοτήτων. Έτσι, μόνιμη επιδίωξή τους παραμένει η διαιώνιση των κατεστημένων πολιτικών τους λειτουρ-

37. Βλ. Στέφανος Π. Παπαγεωργίου, *Η στρατιωτική πολιτική του Καποδίστρια - δομή, οργάνωση και λειτουργία του στρατού ξηράς της καποδιστριακής περιόδου*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1986, σ. 15-22.

38. Βλ. Γιάννης Κολιόπουλος, ό. π., σ. 193 και επ..

39. Βλ. Χριστίνα Βάρδα, «Πολιτευόμενοι στρατιωτικοί στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα», περ. *Μνήμων*, 8ος, εκδ. Εταιρία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα, 1980-1982, σ. 46-63.

γιών και η επιθυμία τους να διεισδύσουν μέσα στους νέους εξουσιαστικούς διαύλους, όπως αυτοί συναρθρώνονταν στο νέο κράτος. Η συμπεριφορά τεσσάρων πολιτικών και ισχυρών παραγόντων της εποχής, του Τάτση Μαγγίνα (Αγγλικό κόμμα), του Αναστασίου Λοιδωρίκη (Γαλλικό), του Δρόσου Μανσόλα (Γαλλικό) και Αναγνώστη Μοναρχίδη (Αγγλικό), όταν ο Armansberg, το 1835, ζήτησε τις προτάσεις τους για την καταστολή της ληστείας, είναι χαρακτηριστική. Οι εκθέσεις που υπέβαλαν ήταν διαφορετικές, ενώ στις απαντήσεις τους πρυτάνευσε η λογική της εξυπηρέτησης των πολιτικών και τοπικών τους πελατών.[40] Για παράδειγμα, ο Λοιδωρίκης προτείνει ως αξιότερους να ηγηθούν του αντιληστρικού αγώνα τον Συνταγματάρχη Βάσσο Μαυροβουνιώτη, ο οποίος ανήκε επίσης στο γαλλικό κόμμα, και τον συντοπίτη του Ιωάννη Μαμούρη.[41]

Οι ληστές, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία του κράτους να περιστείλει την παράνομη δραστηριότητά τους, συχνά διαπραγματεύονται με τους φορείς της κεντρικής εξουσίας την επανάκαμψή τους στο σύστημα της κρατικής νομιμότητας. Οι κατά καιρούς αμνηστείες, που χορηγούσαν οι κυβερνήσεις και ο ίδιος ο μονάρχης προσωπικά, ερμηνεύονται βάσει αυτής ακριβώς της αδυναμίας του κράτους αλλά και της βούλησης των ληστών να επιτύχουν τη λειτουργική ενσωμάτωσή τους στον κρατικό μηχανισμό. Η διαδικασία αυτή επιτυγχανόταν ευκολότερα χάρη στην πολιτική διαμεσολάβηση των εκάστοτε πολιτικών παραγόντων που ανελάμβαναν και την προστασία τους. Από «Χειρόγραφον Έλληνος Υπαξιωματικού» εκείνης της περιόδου, αναφέρουμε μία χαρακτηριστική μαρτυρία: «ελέγετο λοιπόν ότι προ ολίγων ετών ήτο [ο Καπετάν Τζάμης] ληστής φοβερός και τρομερός αλλά εμοίρασε το κεμέρι του με δύο κυβερνητικούς βουλευτάς, τους οποίους και τους δύο είχε ληστεύσει μέχρι κοκκάλων, επροσκύνησαν έπειτα αμέσως, και δια μέσου αυτών, αφού απέτυχεν αμνηστείαν, διωρίσθη οδηγός των αποσπασμάτων δηλ. πρώτος βοηθός εις την καταδίωξιν της ληστείας».[42]

Σε άλλη μαρτυρία, ο Γάλλος περιηγητής Ε. Αμπού, που περιόδευε τότε στην Ελλάδα, αναφέρεται σε παρόμοιο περιστατικό,

40. Γιάννης Κολιόπουλος, ό. π., σ. 12.

41. Γ.Α.Κ., Υπουργείον Εσωτερικών, φ. 176.

42. Βλ. *Χειρόγραφον Έλληνος Υπαξιωματικού: Η στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι*, επιμ. Mario Vitti, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1986, σ. 113.

όταν περιγράφει την ιστορία ενός χωροφύλακα που «λαχταρούσε εδώ και πολλά χρόνια τα γαλόνια του δεκανέα» και ο οποίος, αφού δεν είχε «προστάτη» για να ευνοηθεί στην κλίμακα της στρατιωτικής ιεραρχίας, κατέφυγε στη ληστεία.[43] Το συγκεκριμένο περιστατικό έχει ένα πρόσθετο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο εναλλασσόταν από τη θέση του διώκτη της ληστείας σε διωκόμενο ληστή, ανάλογα κάθε φορά με τα προσωπικά του συμφέροντα και, κυρίως, γιατί, σύμφωνα πάντα με τον Αμπού, οι επιτυχίες του στη δίωξη της ληστείας είχαν ως αποτέλεσμα την τελική απόλυσή του από τη Χωροφυλακή, επειδή «είχε υπονομεύσει τα θεμέλια της κοινωνίας». Ο συγγραφέας εδώ υπονοεί την άμεση συνάφεια που υπήρχε μεταξύ της νόμιμης και της παράνομης δραστηριότητας και επισημαίνει με διορατικότητα τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχανόταν η νομιμοποιητική προς το σύστημα συναίνεση βάσει των προσωπικών ωφελημάτων που απέρρεαν από τα δίκτυα πελατείας-προστασίας. Η εξωθεσμική αυτή συναίνεση δημιουργούσε όρους λειτουργικής ενσωμάτωσης και, στο βαθμό που δεν ανέτρεπε την καθεστηκυία τάξη, διετηρείτο ως modus vivendi καθ' όλη την οθωνική περίοδο.

Κατά τον ίδιο τρόπο λειτούργησε, διά μέσου της στρατιωτικής πολιτικής, και η ίδρυση την 1η Ιανουαρίου 1838 της «προικοδοτημένης φάλαγγος».[44] Το κράτος, αδυνατώντας να απορροφήσει στον τακτικό στρατό μεγαλύτερο αριθμό στρατιωτικών της Επανάστασης, προβαίνει σε περιορισμένης έκτασης, διανομή των εθνικών γαιών. Χωρίς να υπεισέλθουμε στις λεπτομέρειες για τη λειτουργία αυτού του, συνταξιοδοτικού ουσιαστικά, σώματος,[45] πρέπει να επισημανθεί ότι κύριο γνώρισμα της αγροτικής πολιτικής της οθωνικής περιόδου ήταν η εκ μέρους του κράτους προσπάθεια να διατηρήσει το μεγαλύτερο μέρος των γαιών, αποκλείοντας, έτσι, θεσμοθετικά την ανάπτυξη μεγαλοϊδιοκτησίας στο έδαφος. Ο στόχος ήταν να μην αναπαραχθεί, αλλά, τελικά, να συρρικνωθεί η δύναμη των παραδοσιακών τοπικών παραγόντων, οι οποίοι φιλοδοξούσαν να αντικαταστήσουν την οθωμανική επικυριαρχία στο έδαφος με τη δική τους παρουσία. Η ήττα αυτών των ομάδων δημιούργησε τις προϋποθέσεις, ώστε οι εθνικοποιημένες γαίες να

43. Βλ. Εντμόντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος - Η σύγχρονη Ελλάδα*, 1854, εκδ. Τολίδη, χ.χ., σ. 246.

44. Βλ. *Φ.Ε.Κ.*, ΒΔ, 1 Ιανουαρίου 1838, αρ. 1.

45. Βλ. λεπτομέρειες, Δημήτρης Μαλέσης, ό. π., σ. 204-210.

αποτελέσουν μέσο ενσωμάτωσης στο σύστημα μερίδας αγροτικών στρωμάτων δια μέσου της δημιουργίας σχέσεων εξάρτησης των άκληρων αγροτών από το κράτος-προστάτη. Έτσι, η απόσπαση του υπερπροϊόντος από τον μεγαλοϊδιοκτήτη-τσιφλικά περιορίζεται σημαντικά με τη σταδιακή δημιουργία των μικροϊδιοκτητών αγροτών, και η σχέση εξάρτησης και εκμετάλλευσης αναπόδραστα περιέρχεται, από τη σφαίρα του ιδιωτικού, στη σφαίρα του δημόσιου (κρατικού) φορέα. Το κύριο μέσον που διέθετε το κράτος, ώστε να περιορίσει το ληστρικό φαινόμενο και να επιτύχει την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση, η καλλιεργήσιμη γη, χρησιμοποιείται ως μέσον ανάσχεσης στις φυγόκεντρες, αντικρατιστικές, κοινωνικές τάσεις.

Στην περίπτωση της προικοδοτημένης φάλαγγας, το πρόβλημα της αποκατάστασης των άκληρων στρατιωτικών, που ταλάνιζε έντονα την ελληνική κοινωνία, καταβλήθηκε προσπάθεια να λυθεί -μερικώς έστω- εκ των άνω, με την αναδιανεμητική πολιτική του κράτους. Τα οφέλη από την ευόδωση αυτής της πολιτικής, η οποία θα συνέβαλλε στο σχηματισμό μιας νέας τάξης μικροϊδιοκτητών γης, αφοσιωμένης στο θρόνο, θα ήταν άμεσα, αφού θα αποτελούσε το κύριο έρεισμα στην πολιτική της κεντρικής εξουσίας, ανάλογο μ' αυτό που υπήρξε στη Λυτική Ευρώπη.[46] Η ίδρυση της προικοδοτημένης φάλαγγας, ασφαλώς, δεν απετέλεσε το κύριο μέσον του κράτους για τη λύση του αγροτικού ζητήματος, το οποίο εξάλλου απασχόλησε επί δεκαετίες την ελληνική κοινωνία. Όμως, αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα πολιτικής συμπεριφοράς ενός υπανάπτυκτου, οικονομικά, κράτους, το οποίο, επιδιώκοντας να δώσει λύση στο στρατιωτικό ζήτημα, μέσω μιας περιορισμένης αναδιανεμητικής πολιτικής γης -τη στιγμή, μάλιστα, κατά την οποία απουσίαζε το επενδυμένο ιδιωτικό κεφάλαιο και η ένταση των καλλιεργειών- τείνει να επαναπροσδιορίσει τα δίκτυα των σχέσεων πελατείας-προστασίας, επιφυλάσσοντας για το ίδιο το ρόλο του προστάτη.

Τελικά, η αντίδραση προς την πολιτική του συγκεντρωτισμού, που ακολούθησαν οι Βαυαροί, συνίστατο, για μεν τις παραδοσιακές κοινωνικές δυνάμεις του τοπικισμού, στην εύστοχη αναδίπλωση και την αναζήτηση των τρόπων για την αναπαραγωγή της ταξικής

46. Βλ. Barrighton Moore Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Penguin University Books, 1973, σ. 435-441.

τους κυριαρχίας, μέσω του κρατικού μηχανισμού και της ανάμειξης στην πολιτική, για δε τους στρατιωτικούς, στην παράλληλη επιδίωξή τους για επαγγελματική αποκατάσταση ως λειτουργών του νεοσύστατου τακτικού στρατού, έχοντας ως πλεονέκτημα στις διαπραγματεύσεις τους με το κράτος την οπλική τους ισχύ. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η κεντρική εξουσία και ο ίδιος ο μονάρχης είχαν κατορθώσει να αποσπάσουν την κοινωνική συναίνεση για την ακολουθούμενη πολιτική, και οι αντιδράσεις που σημειώθηκαν, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο βίαιες, δεν οδηγούσαν σε καμία περίπτωση στη ανατροπή του Όθωνος. Αντιδράσεις, οι οποίες, επαναλαμβάνουμε, οφείλονταν όχι τόσο στον τρόπο δόμησης του κρατικού μηχανισμού όσο στον τυχόν αποκλεισμό από τις λειτουργίες του όσων έτρεφαν προσδοκίες για την ανάληψη ή τη διατήρηση προνομίων. Μόλις ύστερα από εικοσιεννέα χρόνια, το 1862, οι όροι της κοινωνικής συναίνεσης, και αφού είχαν προηγηθεί έντονες παρεμβάσεις στο πολιτικό γίγνεσθαι από τον μονάρχη με τη συνακόλουθη φθορά που αυτή συνεπάγεται και αφού είχε αρθεί η στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων, και ιδίως της Αγγλίας[47] στο πρόσωπό του, μόλις τότε πραγματοποιήθηκε η έξωση του Όθωνος και η αντικατάστασή του από το γόνο άλλης Δυναστείας.

47. Βλ. Γεώργιος Κ. Ασπρέας. *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος, 1821-1921*, εν Αθήναις, 1922, έκδοσις Α΄, σ. 258.